

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Derleme Makalesi • Review Article

DOI: 10.21547/jss.1609248

Özgürlükten Bıkkınlığa: Georg Simmel'in Sosyolojik Perspektifinde Kent ve Duygu İlişkisi

From Freedom to Boredom: The Relationship between City and Emotion in Georg Simmel's Sociological Perspective

Nazife GÜRHAN^{a*} Adnan ÇETİN^b

^a Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Batman / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-7590-0095

^b Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mardin / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-7554-2195

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Aralık 2024

Kabul tarihi: 27 Mart 2025

Anahtar Kelimeler:

Georg Simmel,
Kent,
Duygular,
Özgürlük,
Bıkkınlık.

ÖZ

Mekânsal boyutlarıyla ve içinde var olan toplumsal ilişkilerle her zaman sosyolojinin inceleme konusu olan kentler aynı zamanda içerisinde duygusal deneyimlerin de yoğun bir şekilde tecrübe edildiği mekânlardır. Ancak yapılan çalışmalarda kentin duygusal boyutunun çoğu zaman göz ardı edildiği görülmektedir. Sosyolojide kent ve duygu ilişkisinin kökenleri Simmel'e kadar götürülebilir. Georg Simmel özellikle kent üzerine yaptığı çalışmalarında döneminde rasyonalitenin karşısına konumlanmış ve inceleme alanının dışında tutulmuş duyguları da analizlerine dahil etmiş ve kentli insanın duygusal değişimini incelemiştir. Bu çalışmanın amacı Simmel'in sosyolojisindeki kent ve duygu ilişkisine dair söylemlerin neler olduğunu açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda Georg Simmel'in kent ile ilgili metinlerindeki duyguların toplumsal görünümüne dair analizlere yer verilmiştir. Çalışmada Simmel'in kent ile ilgili çalışmalarında özgürlük, bezginlik/bıkkınlık ve kayıtsızlık gibi duyguların ön plana çıktığı görülmektedir. Simmel, kentte bireyin bitmek bilmeyen bir mücadele içerisinde olduğunu; metropolün hızı ve kalabalığı karşısında aşırı uyarılmışlıktan dolayı bezgin ve bıkkın bir tavır sergilediğini belirtir. Günümüzde "tükenmişlik sendromu" olarak da sıklıkla anılan bu duygu durumunu Simmel'e göre modern bireyler kentte sıkça tecrübe etmektedir. Birey kentte karşılaştığı yabancıların yoğunluğuna karşı geliştirdiği kayıtsızlık duygusuyla da bir anlamda kendini korumaya çalışmaktadır. Sonuçta Simmel'e göre kentte bireyler bir yandan bireyselleşmenin getirdiği özgürlük duygusunu tadarken bir yandan da bezgin ve kayıtsız bir ruh hâline bürünmüşlerdir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: December 29, 2024

Accepted: March 27, 2025

Keywords:

Georg Simmel,
City,
Emotions,
Freedom,
Boredom.

ABSTRACT

Cities, which have always been the subject of sociology with their spatial dimensions and the social relations that exist within them, are also places where emotional experiences are intensely experienced. However, it is seen that the emotional dimension of the city is often ignored in studies. The origins of the relationship between the city and emotion in sociology can be traced back to Simmel. Georg Simmel, especially in his studies on the city, included emotions, which were positioned against rationality and excluded from the field of study in his period, in his analyzes and examined the emotional change of urban people. The aim of this study is to reveal the discourses on the relationship between the city and emotion in Simmel's sociology and to try to reveal his emotional view of the city. In this context, the social appearance of emotions in Georg Simmel's texts on the city is analyzed. In the study, it is seen that emotions such as freedom, boredom, boredom and indifference come to the fore in Simmel's works on the city. Simmel states that the individual in the city is in an endless struggle; he displays a weary and bored attitude due to overstimulation in the face of the speed and crowds of the metropolis. According to Simmel, this emotional state, which is often referred to as "burnout syndrome" today, is frequently experienced by modern individuals in the city. In a sense, the individual tries to protect himself with the feeling of indifference he develops against the density of strangers he encounters in the city. As a result, according to Simmel, while individuals in the city taste the sense of freedom brought about by individualization, they have also become weary and indifferent.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: nazife.gurhan@batman.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Cities are spatial areas of a certain size where individuals with various ethnic, religious, cultural and class differences live together intensively. Cities have always been the subject of sociology with their spatial dimensions and the social relations that exist within them. However, despite the widespread socio-spatial perspective on the city, we can say that the emotional dimension of the city is often neglected.

The origins of the relationship between city and emotion in sociology can be traced back to Simmel. Georg Simmel dealt with the subject of emotions, which were positioned against rationality and excluded from the field of study in his time. Especially in his studies on the city, Simmel included emotions in his analyses and examined the emotional change of urban people.

This study, which deals with the relationship between the city and emotion, tries to understand how emotions are revealed in the city and what are the effects of emotions on the spatial practices of individuals. Stating that cities have an emotional dimension in addition to the physical/spatial dimension, which includes an architectural structure, as well as the social dimension where social relations exist, this study aims to examine the origin of the city-emotion relationship through Simmel. The main purpose of the study is to reveal the discourses on the relationship between the city and emotion in Simmel's sociology and to reveal his emotional view of the city. Primarily based on Simmel's works, this study is based on descriptive and literature review. The study will analyze the social appearance of emotions in Georg Simmel's texts on the city. It can be said that this study, which explores the relationship between the city and emotion in Simmel's works, is unique in terms of filling the gap in the literature on the subject.

Simmel highlights the role of emotions prominently when dealing with many topics such as culture, individualization, metropolitan life, fashion and money. In his work, he states that emotions are both a product of social interactions and a driving force in the emergence of these interactions. Just as the individual experiences many emotions in his/her relationships in daily life, he/she also experiences various emotions in his/her relationship with the city. Simmel states that especially urban life causes significant changes in the emotions of individuals. It is seen that certain emotions come to the fore in Simmel's studies on the city. Because according to Simmel, modern individuals experience similar emotions in the city. In the context of the study, the prominent themes are the feelings of freedom, boredom and indifference.

In the context of the study, according to Simmel, one of the prominent emotions in the city is the feeling of freedom. According to him, the city offers the individual the opportunity to be free. In addition, the individual can remain himself/herself in the urban environment or hide himself/herself in the crowds and exhibit different behaviors. He emphasizes that the factor that directs the social relations of individuals living in the city and shapes their lives is the alluring mystery of urban life. The main point of this mystery is 'money'. According to Simmel, individual freedom emerged with the development of urbanization on the one hand and the money economy on the other.

One of the prominent emotions in Simmel's works on the city is the feeling of boredom. According to Simmel, this emotion, which is often referred to as "burnout syndrome" today, is frequently experienced by modern individuals in the city. According to him, modernity has produced a personality typology that is unexciting, joyless, lifeless, tiresome and indifferent. The reason for this is the excessive stimulation of metropolitan life. A very busy and compressed life, constantly stimulated nerves and lives spent in the pursuit of pleasure have made modern people bored.

The other emotion we encounter in Simmel's work is the feeling of indifference. Simmel states that in the dense and diverse world of the city, the individual is constantly presented with countless possibilities. The individual is constantly confronted with strangers, which makes it impossible to establish any deep personal relationship. Therefore, the individual adopts a cautious and impersonal stance in response to the multiplicity of stimuli in the dense and diverse environment of the city. According to Simmel, the sense of indifference has turned into a defense mechanism through which the urban individual mentally protects himself.

As a result, Simmel states that the individual in the city is in an endless struggle; he is exhausted and bored due to overstimulation in the face of the speed and crowds of the metropolis. In a sense, the individual tries to protect himself with the sense of indifference he develops against the density of strangers he encounters in the city. Therefore, while individuals in the city taste the feeling of freedom, they are also in a weary and indifferent mood.

Giriş

Kentler çeşitli etnik, dini, kültürel ve sınıfsal farklılıklara sahip bireylerin yoğun bir şekilde bir arada yaşadığı belirli büyüklükteki mekânsal alanlardır. Kentler mekânsal boyutlarıyla ve içinde var olan toplumsal ilişkilerle her zaman sosyolojinin inceleme konusu olmuştur. Ne var ki kente yönelik yaygın sosyo-mekânsal bakış açısına karşılık kentin duygusal boyutunun çoğu zaman ihmal edildiğini söyleyebiliriz.

Bireyler çevreleriyle her zaman duygusal ilişki içerisinde. Kimi zaman doğdukları ev onlar için duygusal bir anlam ifade ederken kimi zaman yaşadıkları bir olaya tanıklık eden bir mekân mutluluk/mutsuzluk, kayıp, hüznün, sevinç, özlem gibi duyguları çağırıştırabilir. Bazen de kentin bir mekânında kolektif olarak yaşanan bir olay kentin toplumsal hafızasında bazı duyguları uzun yıllar boyunca canlı tutabilir. Sinop cezaevini ziyaret eden turistlerin benzer duygusal deneyimleri tecrübe etmesi bu duruma güzel bir örnektir (Öztürk, 2022). Buradan hareketle kentlerde duygusal deneyimlerin oldukça çeşitli olduğunu söylemek mümkündür.

Aydınlanma düşüncesinin rasyonalite vurgusu, duyguların ikinci planda kalmasına ve müstakil bir alan olarak sosyolojik incelemenin dışında tutulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sosyolojide duygular konusunun incelenmesinin 1970’li yılları bulduğu söylenebilir (Yücedağ, 2023, s. 7). Her ne kadar sosyolojinin duyguları göz ardı ettiği düşünülse de sosyolojinin kurucu isimlerinin bile -Durkheim, Weber, Marx- çalışmalarında kendi ilgi alanları dahilinde az da olsa duygulardan bahsettiklerini hatta duygular sosyolojisinin ilk tohumlarını attıklarını söyleyebiliriz. Örneğin Durkheim hem intihar hem de din ile ilgili çalışmalarında duygulara sıklıkla değinmektedir. Ancak Simmel’in çağdaşlarından daha çok duygular meselesine eğildiği belirtilmelidir. Simmel özellikle kent üzerine yaptığı çalışmalarında duyguları da analizlerine dahil etmiş ve kentli insanın duygusal değişimini de inceleme konusu yapmıştır.

Kent ve duygu ilişkisini ele alan bu çalışma kentte duyguların mekânda nasıl açığa çıktığını ve bireylerin mekânsal pratiklerinde duyguların etkisinin neler olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Kentlerin mimari bir yapılanmayı içeren fiziksel/mekânsal boyutunun yanı sıra toplumsal ilişkilerin var olduğu toplumsal boyuta ek olarak duygusal bir boyuta da sahip olduğunu belirten bu çalışma, kent duygu ilişkisinin kökenine dair Simmel’in perspektifinden bir inceleme yapmayı amaçlamaktadır. Simmel’in sosyolojisindeki kent ve duygu ilişkisine dair söylemlerin neler olduğunu açığa çıkarmak ve onun kente duygusal açıdan bakışını ortaya koymak çalışmanın temel amacıdır. Öncelikle Simmel’in eserlerini temel alan bu çalışma deskriptif ve literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada Georg Simmel’in kent ile ilgili metinlerinde duyguların toplumsal görünümüne dair analizlere yer verilecektir. Simmel’in eserlerindeki kent ve duygu ilişkisini serimleyen bu çalışmanın literatürdeki konuyla ilgili boşluğu doldurması açısından özgün olduğu söylenebilir.

Simmel’in Kent Sosyolojisine Kısa Bir Bakış

Berlin’de dünyaya gelen Georg Simmel (1858-1918), bireyle toplum arasındaki etkileşimler ile ilgili yaptığı çalışmalarla modern sosyolojinin kurucularından biri olarak kabul edilir. Bu bağlamda Frisby (1989, s. 46), Simmel’i “modernliğin ilk sosyoloğu” olarak tanımlar. Toplumun kendi içine kapalı, mutlak bir kendilik olmadığına işaret eden Simmel (2015, ss. 16-18), modernitenin toplumsal gerçekliğinin bitip tükenmeyen bir akış olarak yaşanmasını başka bir ifadeyle akışkan bir gerçekliğin var olduğunu belirtir. Bunu tanımlayan en iyi kavram da etkileşim ile toplumsallaşmadır. “Her şeyin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu düzenleyici bir dünya ilkesi” Simmel’in sosyolojisindeki temel noktadır. Bu ilkeye göre toplumsal yapılar ve bireyler, birbirleriyle sürekli etkileşim hâlinde olup, dünyanın her noktasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler birbirini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca

bu durum modernitenin temel özelliğidir. Ona göre sosyoloji, “şeyleşmiş bir toplum kavramını değil, öncelikle toplumsal etkileşimi, toplumlaşma biçimlerini, ardından da toplumun fenomenolojik yapısını” ele almalıdır (Frisby, 2003, s. 19). Simmel, geleneksel makro-mikro ayırımından ziyade toplumun dinamik ilişkiler ve süreç bağlamında ilişkisel bir çözümlemesini yapar (Pyyhtinen, 2016, s. 103).

İçinde doğduğu Berlin kentinin kozmopolit metropol yapısının Simmel’in kişilik özelliklerinin ve düşüncelerinin oluşumunda önemli bir rol oynadığına çoğunlukla değinilmektedir (Birkan, 2009, s. 12). Keskin ve Çelikel’e (2023, s. 445) göre Simmel, modern Berlin kentinde etnik ve dini kökeni nedeniyle ayrıştırılan bir gruba mensuptur. Buradan hareketle Simmel’in hem toplumun içinde hem de dışında olduğu söylenebilir. Bu durum onun sosyolojik bakış açısını da etkilemiştir. Döneminde çağdaşlarının makro sosyoloji tartışmalarının aksine Simmel etkileşim, formlar ve geometriyi teorisine eklemiş; *metropol*, *moda*, *para* ve *gizlilik* gibi kimsenin incelemeye değer görmediği konuları ele almıştır.

Simmel, yaşadığı dönemin toplumsal yapısını analiz ederken, kent hayatının bireyler üzerindeki etkilerini ekonomi ile ilişkilendirmiş ve modern kent sosyolojisinin temellerini atmıştır. Ona göre, para ekonomisi, toplumsal ilişkileri nicel hâle getirerek bireylerin birbirleriyle kurduğu bağları biçimsel ve hesaplanabilir kılarken, aynı zamanda bireyselleşmeyi teşvik eden bir unsur olmuştur. Bu bağlamda para, sadece bir değişim aracı değil, bireylerin özerkliğini güçlendiren ve toplumsal dinamikleri dönüştüren merkezi bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Simmel, 2014, s. 279).

Simmel’in kent sosyoloğu unvanını almasını sağlayan çalışması “Metropol ve Zihinsel Yaşam” adlı makalesidir. Hatta Wirth (1925, s. 219), Simmel’in bu makalesini “sosyolojik açıdan kent üzerine yazılmış en önemli makale” olarak görür. Kenti fiziksel sınırlarından ziyade sosyolojik sınırlarıyla tanımlayan Simmel için “kent, içerisindeki toplumsal etkileşimler üzerinde temel bir etkisi olan kendine özgü bir toplumsal mekân olsa da sosyolojik sonuçları olan mekânsal bir kendilik değil, mekânsal olarak oluşmuş sosyolojik bir kendiliktir. Metropol sadece toplumsal farklılaşmanın karmaşık toplumsal ağların yoğunlaşma noktası olmakla kalmaz, aynı zamanda sınırları belirsiz toplulukların, kalabalıkların mekânıdır. Bu kalabalıkların kendiliğinden tavırlarının bir nedeni de kendilerini ya açık ya da çok geniş bir mekânda bulmalarındır” (Simmel’den akt: Frisby, 2003, ss. 27-28). Simmel’e (2000, s. 168) göre metropolde bazen belirli bir düzen içerisinde bazen de çatışma hâlinde olan her an akan ve değişen görüntüler vardır. Bu görüntülerin ortak özelliği ise baş döndürücü bir hızla sürekli akan “ömürsüz izlenimler”- olmalarıdır. Yani anlık, gelip geçici ve hızla kaybolan görsel izlerdir.

Simmel, Marx, Durkheim ve Weber’in aksine, kenti yalnızca toplumsal sorunların bir sahnesi olarak görmekle yetinmemiş, bireylerin kentsel yaşam içindeki deneyimlerine de odaklanmıştır. Kentsel mekânın, bireysel faillerin tutum ve davranışlarıyla şekillendiğini vurgulayan bu yaklaşımı, kent sosyolojisine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bu doğrultuda, onun kent analizleri, birey ve toplum arasındaki etkileşimi merkeze alarak daha sonraki kent çalışmalarına yön veren önemli açılımlar sunmuştur (Esgin, 2016, s. 22). Simmel, bir yandan sosyolojiyi bireysel eylemlerle, insani duygular ve gündelik yaşamı inşa eden etkileşimlerle ilişkilendirmiş, diğer yandan da başta mekânsallık ve uzam olmak üzere çatışma ve kültür gibi konularda önemli görüşler geliştirmiştir. Dolayısıyla Simmel, hem Chicago okulu aracılığıyla hayat bulan gündelik hayat sosyolojisi odaklı kuramcılarının hem de kenti mekân ve gündelik hayat üzerinden okuyan ve Marxist geleneği takip eden bazı kent kuramcılarının başvurduğu bir isim hâline gelmiştir. Simmel, kent analizine kentsel gündelik hayat deneyimlerini dahil etmiş ve kente yalnızca uzamsal ve mekânsal bir olgu olarak değil, modernlik, kapitalizm,

bireysellik, çatışma, duyular, uzmanlaşma ve para gibi oldukça farklı parametreler üzerinden yaklaşmıştır (Esgin, 2016, ss. 32-33).

Simmel, kentli bireyin onu kuşatan kentsel etkilerle aşırı uyarılması ve ikincil ilişkilerin yaygınlaşması yoluyla yalnızlaşmasının, hayatın entelektüalizasyonunun, anonim bir değer olarak paranın yarattığı yeni ilişkiler sistemini, anonimleşmenin, modern öznenin, modanın, temel etkinliği okuma olan kütüphane bireyinin ve düşünürün gerektirdiği yeni kültürü ileri görüşlülükle analiz etmiştir. Onun için bir ideal kent tanımlamasından ziyade içinde bulunulan metropolü ve onun yarattığı kültürü anlamak daha önemlidir (Arlı, 2012, s.125).

Simmel, kent analizinde modernliğin dinamiklerini, mekânsal yapıların birey üzerindeki etkilerini, toplumsal iş bölümünü ve paranın kent yaşamındaki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, bireylerin duygusal deneyimlerinden kolektif bilinçteki dönüşümlere, toplumsal çatışma ve etkileşim biçimlerinden zihinsel uyum mekanizmalarına kadar geniş bir perspektifle kenti ele alarak, birey ve toplum arasındaki ilişkilere dair kapsamlı bir teorik çerçeve sunmuştur (Esgin, 2016, s.41).

Simmel, modernliği analiz ederken “psikolojik mikroskopi”nin önemine işaret eder. Ona göre toplumu anlamak için toplumsal ilişkilerdeki hassas görünmez bağların dikkate alınması gerekir (Frisby, 2012, s.78). Dolayısıyla mikro kuramsal analizlerle sosyolojiye katkı sunan Simmel’in psikoloji ve sosyal psikolojinin de öncü isimleri arasında yer aldığı söylenebilir. Kısacası Simmel, içinde yaşadığı dönemde geleneksel sosyolojinin ilgi alanı dışında kalan toplumsal ilişki biçimleri ve etkileşim düzeyleri başta olmak üzere gündelik hayat pratiklerine dair önemli sayılabilecek analizlere çalışmalarında yer vermiştir.

Simmel’e Göre Kentte Tecrübe Edilen Duygular

Comte, Durkheim ve Weber gibi diğer klasik isimlerle birlikte Simmel, duygular sosyolojisinin öncülerinden biri olarak görülmektedir (Shilling, 2002, s.12). Hatta Durkheim ve Weber gibi çağdaşı sosyologların metinlerinde duygular açık bir şekilde işlenmezken Simmel’in özellikle modern hayatın ritmik toplumsal etkileşimlerine dair analizlerinde duygular pek çok yerde konu edilmektedir (Cerulo ve Rafele, 2022, s.81).

Simmel, kültür, bireyselleşme, metropol hayatı, moda ve para gibi pek çok konuda duyguların rolünü belirgin bir biçimde öne çıkarmaktadır. Onun eserlerinde duygular, toplumsal etkileşimlerin ürünü olmakla birlikte bu etkileşimlerin ortaya çıkmasına neden olan birer kaynak olarak da görülmektedir. Onun ortaya koyduğu toplumsal tipler bir boyutuyla belirli duyguların saf temsilcileri olarak kabul edilebilir (Cizreli ve Üstün, 2022, s.70).

Kente dair yaptığı çalışmalarında Simmel, bireylerin yeni yaşam alanlarında hayatlarını sürdürebilmek için ne türden yeni psikolojik ve sosyal stratejiler geliştirdiklerini gözler önüne sererek bu yaşam alanlarının önceki yerleşim yerlerinden farklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. İnsanların kentle nasıl başa çıktıklarına odaklanarak, kent yaşamının niteliğini ve pratiğini kavramaya çalışan Simmel, “kentte yaşayanların kent yaşamına, duyguları körleştiren ya da onları yok eden, her şeyden bıkmış bir tutum ve ‘bütün bunları daha önce gördük’ şeklinde bir anlayış benimseyerek adapte olduklarını düşünür. Ona göre bu türden başa çıkma mekanizmaları olmadan kent ortamı katlanılmaz bir yer olacaktır” (Giddens, 2014, s.127).

Simmel’e göre modernlik ve modern kentsel gündelik hayat, etkileşimin duygusal boyutunu değiştirmiştir. Modernlikle birlikte “kültür inceldikçe bütün duyguların algısal keskinliğinin azaldığı, fakat hoşlanma ve hoşlanmama vurgusunun arttığı bir gerçektir”. Simmel’e göre, modern insanın duyguları körelmiştir. Modern gündelik hayatın akışı içinde sayısız şeyle karşılaşan modern kent insanı için bunlar çoğu zaman itici ve tahammül edilemezdir. O yüzden modern kent insanı geleneksel toplumlardaki gibi bağlayıcı ilişkilere

hemen giremez. Bu da yalıtılmışlığın artmasıyla birlikte bireysel alanın sınırlarının daha keskin bir biçimde çizilmesine yol açar (Simmel, 2009, ss. 229-230).

Birey, gündelik hayat içerisindeki ilişkilerde birçok duyguyu tecrübe ettiği gibi kent ile ilişkisinde de çeşitli duygulanımlar yaşamaktadır. Ancak Simmel'in kent ile ilgili çalışmalarında belli başlı bazı duyguların ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü Simmel'e göre modern bireyler kentte benzer duygular tecrübe etmektedir. Bu duygular ise özgürlük, bezginlik/bıkkınlık ve kayıtsızlık duygularıdır.

“Kent Havası İnsanı Özgür Kılar”: Özgürlük Duygusu

“*Stadtluft macht Manfrei*” -Kent havası insanı özgür kılar- şeklindeki bir Alman atasözü kırsal alanların aksine kentin kamusal mekânlarının bireylere eşitlik ve özgürlük getireceğine vurgu yapar. Benzer şekilde Simmel de kent ile ilgili çalışmalarında kentte bireylerin özgürlük duygusunu yaşadıklarına işaret eder. Ona göre kent, bireye özgür olma imkânı sunar. Ayrıca birey kent ortamında kendi olarak kalabileceği gibi kalabalıkların içinde kendini gizleyerek farklı davranışlar da sergileyebilir. Kentte yaşayan bireylerin toplumsal ilişkilerini yönlendiren ve onun hayatını biçimlendiren etkenin kent yaşamındaki cezbedici gizem olduğunu vurgular. Bu gizemin temel noktası da ‘para’dır (Dirlikyapan, 2011, ss. 42-43). Başka bir ifadeyle Simmel'e göre bireysel özgürlük, bir yandan kentleşmenin diğer yandan da para ekonomisinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Simmel'e göre “para ne kadar soyutlaşırsa, o kadar çok “tanrısal” bir özellik kazanmaktadır. Serbest bırakılmış bir para ekonomisi, bazı insanlara inandıkları “eski dinlerinden” daha fazla bireysel özgürlük ve maddi olanaklar tanımaktadır. Ancak bu özgürlüğün manevi, ahlâkî, bedensel ve sosyal bedelleri de bulunmaktadır. Bunlar mağruriyet, nevrasteni (sinir zayıflığı), duyarsızlık ve kayıtsızlıktır” (Seyyar ve Aysoy, 2023, ss. 278-286).

Metropol hayatındaki güçlü iş bölümü ve farklılaşma bireyselleşmeyi ve dolayısıyla özgürlüğü güçlendirmektedir. Aynı zamanda bu güçlü iş bölümü güçlü bir nesnel kültür alanına yol açmıştır. Ancak iş bölümünün bireyden beklediği tek yönlü faaliyet öznel kültürün ahlak, maneviyat ve idealizm alanlarında zayıflıklarına neden olmuştur. Birey tek yanlı bir faaliyetle meşgul olduğu oranda kişiselliğini kaybetmekle karşı karşıyadır. İnsan, muazzam bir örgütlenmede sadece bir dişli hâline gelmiştir. Dolayısıyla metropol bireysel olan her şeyi içine alarak büyüyen bu kültürün sahnelendiği bir alana dönüşmüştür (Simmel, 2015, ss. 100-101).

Simmel'e (2009, s.233) göre, “bireyi kuşatan çevre ne kadar genişlerse varlık ve eylemdeki bireysellik de o kadar artar. Etkileşimde ise sosyal ilişkilerin sayısı bir yandan yoğunlaşırken diğer yandan da ilişkinin kurulduğu alanla bağ gitgide zayıflamaktadır. Bu şekilde oluşan çok farklı ve gevşek ilişkiler alanı, bireysel özgürlüğün artışına yol açabilmektedir” (Gültekin, 2007, s.240). İnsanın bağlı olduğu çevre, grup sayısı ne kadar az ise bireysel özgürlüğü de o kadar sınırlandırılmıştır (Simmel, 2015, ss. 235-236). Benzer bir insan grubu ile süreklileşen ilişkiler çerçevesinde bireysel özgürlük alanı daraldığı gibi farklılaşma ihtiyacı da azalır. Ancak etkileşimlerin sayısı, hızı ve çeşitliliği arttıkça insan, kendisini bir gruba daha az ait hisseder. İnsanlar artık birbirlerine ne tam uzak ne de tam yakın hâle gelir (Cizreli ve Üstün, 2022, s. 82).

Simmel tam da bu noktada “yabancı” kavramından bahseder. Yabancı kimseler sabit değildir. Grupların içine girerler ama grupların tarafgir eğilimlerine tam olarak bel bağlamış kimseler de değildirler (Simmel, 2015, ss.149-153). Yabancıların özelliklerinden biri nesnel olmasıdır. Onun nesnelliği çoğu zaman gelip geçici olmasından dolayıdır. “Yabancı grubun belli bileşenlerine ve tarafgir eğilimlerine köklü bir biçimde bağlanmış olmadığından bütün bunların karşısına belirgin bir biçimde nesnel bir tavır takınarak çıkabilir. Bu durum uzaklık ve yakınlıktan, kayıtsızlık ve müdahil olmaktan oluşan ayrı bir yapıdır. Nesnellik, özgürlük olarak

da tanımlanabilir. Nesnel insan algısını, anlayışını ve verileri değerlendirme tarzını ön yargılı hâle getirebilecek bağlarla bağlı değildir. Yabancı, pratik ve teorik açıdan daha özgür olmalıdır. Durumları daha az önyargıyla inceler. Daha genel ve daha nesnel standartlarla değerlendirir ve eylemlerini gerçekleştirirken eli kolu adetler, dini kaygılar veya önceki emsallerle bağlanmaz. Yabancıya nesnellik karakterini kazandıran yakınlık-uzaklık oranı pratik ifadesini onunla kurulan ilişkinin daha soyut bir doğası olmasında da bulur” (Simmel, 2009, ss. 150-151).

Bezginlik/Bıkkınlık Duygusu

Simmel’in kent ile ilgili çalışmalarında öne çıkan duygulardan biri de bezginlik/bıkkınlık duygusu (blasé attitude)dur. Günümüzde çoğu zaman “tükenmişlik sendromu” olarak da bilinen bu duyguyu Simmel’e göre modern bireyler kentte sıkça yaşamaktadır. Simmel’e (2009, s. 318) göre “metropol kişilik tipinin ruhsal temelini, sinirsel uyarıcıların yoğunluğu oluşturur. Bu iç ve dış uyarıcılardaki hızlı ve kesintisiz değişimden kaynaklanır. Ona göre modern asabi kişiliğin ruhsal ön koşullarını yaratan metropolün kendisidir. Hep yeni olan ve sürekli değişen izlenimler doğuran kesintisiz duyu bombardımanı, en uç biçiminde nevrastenik kişiliği yaratır. Gittikçe kişi, birbiri ardınca akın eden bu izlenimler ve karşılaşmalar silsilesiyle başa çıkamaz hâle gelecektir. Bu durum, bireylerin toplumsal, fiziksel çevreleri ile kendileri arasında mesafe koyma girişimleri ile sonuçlanır”. Simmel, bu mesafeyi modern döneme özgü bir “duygusal özellik” olarak değerlendirir. Bu durumun yarattığı patolojik bozukluk ise, nesnelerle fazla yakın temastan duyulan korku anlamına gelen *agorafobi*’dir. Bireyin dışsal uyaranlara karşı aşırı hassasiyet geliştirmesi, her müdahalenin ona rahatsızlık veya psikolojik baskı olarak yansımaya yol açar. Modern döneme özgü olan ve bireyin giderek daha fazla kayıtsızlaştığı dışsal unsurlar karşısında ezilmişlik hissi, para ekonomisinin etkisiyle toplumsal ilişkilerin nesneleşmesini en uç noktaya taşımıştır. Bu süreç, kentsel yaşamda bireyin toplumsal çevresiyle arasında mesafe koymasını zorunlu hâle getirmektedir (Frisby, 2003, s. 24).

Simmel’e göre modernite, heyecansız, neşesiz, cansız, bezdirici ve kayıtsız bir insanı üretmiştir. Metropol hayatının aşırı uyarıcılığı bireylerde çeşitli psikolojik semptomların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modernitenin beraberinde getirdiği üretim süreciyle birlikte kentlerin nüfusları hızlı bir şekilde artmıştır. Dolayısıyla büyük kentlerde yoğunlaşan farklı kültürlerle sahip insanlar kentleri karmaşık hâle getirmiştir. Bunun sonucunda Simmel’e göre insanlar daha da asabileşmekte ve kendilerine yabancılaşmaktadır. Ona göre toplum modernleşirken bireyler ruhsal çöküntüyle dolu yaşam çerçevesinin dışına çıkamamaktadır (Frisby, 2012, s. 78). Benzer şekilde Mestrovic’e (1994, s.42) göre, Simmel için modern insanın en önemli sorunu hayatındaki amaçlar ve araçlar arasındaki bağlantının kopmasıdır. Bu durumda insan kendi özüne dönemeyerek doğasıyla olan bütün bağı koparmaktadır.

Simmel’e göre küçük kasabada yaşayan bireylerin kişilik yapıları huzura, rahatlığa, sakinliğe ve duygusal ilişkilere dayanırken, büyük kentte yaşayan bireylerin karakterleri sinirsel dinamiklerle bağlantılıdır. Ona göre sinirsel dinamiklerle çevrili sıkıntılı ortama verilen içsel tepki, nevrasteniye neden olmaktadır. Nevrastenin sonucunda ise temas korkusu, bıkkınlık veya tükenmişlik gibi duygular ortaya çıkmaktadır (Simmel, 1903’ten akt: Seyyar ve Aysoy, 2023, s. 281).

Frisby’e göre, Simmel nevrasteniye açıklarken kent hayatındaki toplumsal koşulları ve para ekonomisini merkeze alır. Başka bir deyişle kent hayatında rastlanan bu durumlar para ekonomisinin bir çıktısıdır. Para ekonomisinin getirdiği bu rahatsızlık verici durum, modern zamanlara özellikle de son dönemlere ait olgulardır. Bu nevrozun kökenleri, “doğadan giderek uzaklaşmada, para ekonomisine dayanan kent hayatının bizlere dayattığı o soyut varoluşa” yatmaktadır. (Frisby, 2003, ss. 23-24).

Para ekonomisinin hâkim olduğu toplumda her şeyin mübadele değeri adındaki ortak paydaya indirgenmesi yeni bir kişilik tipini de meydana getirmiştir. “Bu kişilik değerler arası farkları algılamasını sağlayacak melekelerini bütünüyle yitirmiştir. Onun gözünde her şey aynı donuklukta ve aynı griliktedir. Hiçbir şey uğruna heyecan duymaya değmez. Hayatın sunup sunacağı bütün olanakların eşit miktarda parayla elde edilebileceği olgusunu içselleştirmiş bir kimse mutlaka bıkkınlaşacaktır. Bıkkınlık, genellikle zevke doymuş insanlara atfedilir. Çünkü fazla güçlü bir uyarıcı, ona tepki verme yönündeki sinirsel yeteneği baltalar” (Simmel’den akt: Frisby, 2003, s. 26).

Çok yoğun ve sıkıştırılmış bir şekilde devam eden yaşam, sürekli uyarılan sinirler, zevk peşinde geçen hayatlar modern insanı bıkkınlaştırmıştır. Sürekli aynı şeylerle niceliksel bir artış içerisinde karşılaşmak bıkkınlığı derinleştirir. Sinirsel uyarıcılarını kaybetmiş, bıkkın kişi için nesneler, kazanma cazibesini de yitirmiştir (Simmel, 2018, ss. 238-239). İnsanlar sürekli olarak “ben bunu daha önce görmüştüm” ya da “bu benim için yeni bir şey değil” benzeri tavır takınırlar (Helle, 2014, s. 97). Böylece nesnel dünyayı değersizleştirerek kendilerini korumaya çalışırlar (Cizreli ve Üstün, 2022, s. 80).

Metropolde yaşama yönelik bıkkın tavırla, günümüzdeki söyleyişle “tükenmişlik”le, duygusal mesafe daha da artar. Bu tükenmişlik, haddinden fazla algısal ve duygusal uyarıcıyla bitkin düşmüş olan duyarlılıktan kaynaklanır. Bireylerin metropole kendilerini alıştırma birbiriyle olan ilişkileriyle devam eder. Bu ilişkiler, altında hafif bir düşmanlık, hoşnutsuzluk ve antipatinin gizlendiği bir koruyucu örtüyle şekillenmiştir.

“Metropol arenasındaki katılımcılar birbirlerine toplumsal yaşama bağlılığı dayatmaktansa birbirleri arasında parçalı ve geçici işlerini idare etmelerine ve biricik içselliklerini korumalarına izin veren bir mesafe bırakırlar.” Bireyler metropolde entelektüel ve bıkkın bir tavır takınarak ve birbirlerine karşı hoşnutsuzluk yaratan bir korumayı sürdürerek, duyarlılıklarına yönelik saldırıdan kendilerini koruyabilirler (Weinstein ve Weinstein, 2011, ss. 44-45).

Kısacası Simmel, modern metropolde yaşayan bireylerin fizyolojileri ile psikolojilerinin metropol hayatına yeniden uyumlandığını düşünmektedir. İç ve dış uyarıcıların sürekli ve kesintisiz değişimlerinden kaynaklanan sinirsel uyarı yoğunlaşmasının -Frisby’nin deyişiyle “nevrasteni”nin- kentin doğasından kaynaklandığını belirtir (Borden, 2011, s.160). Sonuçta renkli, heyecanlı ve çok tutkulu olarak düşünülen kent imajı yerini tiksinti, üstünkörü temas ve mesafe düşüncesine bırakmıştır (Simmel, 2015, s. 93).

Kayıtsızlık Duygusu

Simmel’in çalışmalarında karşılaştığımız diğer bir duygu ise kayıtsızlık duygusudur. Simmel, kentin yoğun ve çeşitli dünyasında bireye sürekli olarak sayısız olasılık sunulduğunu belirtir. Kişi sürekli olarak yabancılarla karşı karşıyadır ve bu da herhangi bir derin kişisel ilişki kurmayı imkânsız hâle getirir. Bu duruma verilebilecek tek makul tepki, bir “rezerv” (reserve) ve kişiliksizlik duruşunun benimsenmesidir (Burns, 2000, s.74). Başka bir deyişle kentin yoğun ve çeşitli ortamındaki uyarıcı çokluğuna karşılık bireyler temkinli ve kişisellikten uzak bir duruş benimsemektedirler.

Kırsal hayat daha yavaştır ve kır sakini hemen herkesi tanır ve herkesle samimi bir ilişki içindedir. Metropoldeki hayat formunun kesinliği ve netliği, gayri şahsi bir yapının oluşmasına yol açmaktadır. Mekânsal yakınlık ve fiziki darlığa rağmen insanlar arasındaki zihinsel mesafe fazladır (Simmel, 2008, ss. 103-104). Hayatın ritmi çok hızlıdır ve metropol insanının zihni bu hızlı ritim tarafından sürekli uyarılmaktadır. Hayatın yeni ritmine uyum sağlamaya çalışan benlik, rasyonel yönünü güçlendirir. Metropol insanı bilinci rasyonel yönde zorlayarak

duygularını baskılar. Böylece metropol insanı olaylar karşısında derinlikli yaklaşımlar sergileyemez ve tepkisini duyarsız kalabileceği bir faaliyet alanına taşır (Cerulo ve Rafele, 2022, s. 83). Simmel'e göre, "uyarılan sınırlar öylesine uzun bir süre boyunca bütün güçleriyle tepki vermeye zorlanırlar ki, artık hiçbir şeye tepki veremez olurlar" (Simmel, 2015, s. 99).

Bu noktada Simmel (2016, s. 118), kayıtsızlık hâlinin sevgiye de yer bırakmadığını belirtir. Ona göre kent ortamındaki ilişkilerin mesafeliliği ve hızı insanların birbirine tiksinti ile yaklaşmasına neden olur. Fakat tiksinti karmaşık şehir hayatında insanları birbirinden uzaklaştıran değil aksine bir arada yaşamasını sağlayan bir duygudur (Simmel, 2015, s. 92). Karşılıklı gelişen bu tiksinti duygusu, içerisinde güvensizlik ve nefret duygularını da barındırır (Özyurt, 2007, ss. 114-116).

Kayıtsızlık duygusu kentli bireyin zihinsel olarak kendini koruduğu bir savunma mekanizmasına dönüşmüştür. Antipati gibi yıkıcı bir duygu bile kent yaşamında koruyucu bir etkiye sahiptir (Simmel, 2009, s.92). Simmel'e göre, modern yaşamın kaçınılmaz bir özelliği olan bu ruhsal mesafe, bireylerin metropoldeki yoğun ve karmaşık sosyal etkileşimlere dayanabilmesini sağlar. Toplumsal, ticari ve mesleki ilişkilerle iç içe geçen kent yaşamı, bireyleri fiziksel olarak yakınlılaştırırken, toplumsal ilişkilerin nesneleşmesi, bireylerin içsel bir sınır geliştirmesine yol açar. Bu içsel mesafe, modern insanı kaostan içinde kaybolmaktan korur. Aksi takdirde duyarlı ve gergin bireyler umutsuzluk içinde tamamen kaybolabilirdi (Simmel'den akt: Frisby, 2003, s. 25). Simmel'e göre bu ruhsal mesafe hiperestezi ve agorafobi örneklerinde olduğu gibi uç biçimler alabildiği gibi hayata karşı bıkkın bir tavırla kendini gösteren kayıtsızlık biçimini de alabilir.

Simmel'e göre (2015, s. 27), metropol ve kent yaşamında bireyler, kendilerini diğer insanlardan ve çevresindeki nesnelerden yabancılaştırarak korurlar. Bu durum, kent içindeki etkileşim biçimlerini etkileyerek, bireylerin birbirlerine uyguladığı dışsal mesafe'yi ortaya çıkarır. Bu mesafenin altında sadece kayıtsızlık değil, aynı zamanda yakın temas anlarında, nedenine bakılmaksızın, kolayca nefret ya da çatışmaya dönüşebilecek bir hoşnutsuzluk, karşılıklı yabancılaşma ve tiksinti duygusu da bulunur.

Sonuç

Mekânsal boyutlarıyla ve içinde var olan toplumsal ilişkilerle her zaman sosyolojinin inceleme konusu olan kentlerin ele alınmasında yaygın olarak sosyo-mekânsal bakış açısı kullanılmaktadır. Bu durum kentin duygusal boyutunun çoğu zaman göz ardı edilmesine neden olmuştur. Hâlbuki kentlerde duygusal deneyimlerin oldukça çeşitli olduğunu söyleyebiliriz. Sosyo-mekânsal ilişkilerin içerisinde örülü bir şekilde var olan duygusal ilişkiler bireylerin kentle olan ilişkisini belirlemektedir. Dolayısıyla kent ve duygu arasında varoluşsal bir ilişki söz konusudur.

Sosyolojide kent ve duygu ilişkisinin kökenleri Simmel'e kadar götürülebilir. Georg Simmel, döneminde rasyonalitenin karşısına konumlanmış ve inceleme alanının dışında tutulmuş duygular konusunu ele almıştır. Simmel özellikle kent üzerine yaptığı çalışmalarında duyguları da analizlerine dahil etmiş ve kentli insanın duygusal değişimini incelemiştir.

Simmel, kültür, bireyselleşme, metropol hayatı, moda ve para gibi pek çok konuyu ele alırken duyguların rolünü belirgin bir şekilde öne çıkarmaktadır. O, çalışmalarında duyguların hem toplumsal etkileşimlerin bir ürünü olduğunu hem de bu etkileşimlerin ortaya çıkmasında bir itici güç olduğunu belirtir. Birey, gündelik hayat içerisindeki ilişkilerde birçok duygu tecrübe ettiği gibi kent ile ilişkisinde de çeşitli duygulanımlar yaşamaktadır. Simmel özellikle kent yaşamının bireylerin duygularında önemli değişikliklere neden olduğunu belirtir. Simmel'in kent ile ilgili çalışmalarında belli başlı bazı duyguların ön plana çıktığı

görülmektedir. Çünkü Simmel'e göre modern bireyler kentte benzer duygular tecrübe etmektedir. Çalışma bağlamında öne çıkan temalar ise özgürlük, bezginlik/bıkkınlık ve kayıtsızlık duygularıdır.

Çalışma bağlamında Simmel'e göre kentte öne çıkan duygulardan biri özgürlük duygusudur. Ona göre kent bireye özgür olma imkânı sunar. Ayrıca birey kent ortamında kendi olarak kalabileceği gibi kalabalıkların içinde kendini gizleyerek farklı davranışlar da sergileyebilir. Kentte yaşayan bireylerin toplumsal ilişkilerini yönlendiren ve onun hayatını biçimlendiren etkenin kent yaşamındaki cezbedici gizem olduğunu vurgular. Bu gizemin temel noktası da “para”dır. Simmel'e göre bireysel özgürlük, bir yandan kentleşmenin diğer yandan da para ekonomisinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır.

Simmel'in kent ile ilgili çalışmalarında öne çıkan duygulardan biri de bezginlik/bıkkınlık duygusudur. Günümüzde “tükenmişlik sendromu” olarak da sıklıkla anılan bu duygu durumunu Simmel'e göre modern bireyler kentte sıkça tecrübe etmektedir. Ona göre modernite, heyecansız, neşesiz, cansız, bezdirici ve kayıtsız bir kişilik tipolojisi üretmiştir. Bunun nedeni de metropol hayatının aşırı uyarıcılığıdır. Çok yoğun ve sıkıştırılmış bir şekilde devam eden yaşam, sürekli uyarılan sinirler ve zevk peşinde geçen hayatlar modern insanı bıkkınlıştırmıştır.

Simmel'in çalışmalarında karşılaştığımız diğer bir duygu ise kayıtsızlık duygusudur. Simmel, kentin yoğun ve çeşitli dünyasında bireye sürekli olarak sayısız olasılık sunulduğunu belirtir. Kişi sürekli olarak yabancılarla karşı karşıyadır ve bu da herhangi bir derin kişisel ilişki kurmayı imkânsız hâle getirir. Dolayısıyla birey, kentin yoğun ve çeşitli ortamındaki uyarıcı çokluğuna karşılık temkinli ve kişisellikten uzak bir duruş benimsemektedir. Simmel'e göre kayıtsızlık duygusu kentli bireyin zihinsel olarak kendini koruduğu bir savunma mekanizmasına dönüşmüştür.

Sonuç olarak Simmel, kentte bireyin bitmek bilmeyen bir mücadele içerisinde olduğunu; metropolün hızı ve kalabalığı karşısında aşırı uyarılmışlıktan dolayı bezgin ve bıkkın olduğunu belirtir. Birey kentte karşılaştığı yabancıların yoğunluğuna karşı geliştirdiği kayıtsızlık duygusuyla da bir anlamda kendini korumaya çalışmaktadır. Dolayısıyla kentte bireyler bir yandan özgürlük duygusunu tadarken bir yandan da bezgin ve kayıtsız bir ruh hâline bürünmüşlerdir.

Kaynakça

- Arlı, A. (2012). Şehir sosyolojisi: 1970 öncesi tartışmalar hakkında bir yeniden değerlendirme. Alver, K. (Ed.). *Kent sosyolojisi* (s. 183-236). Ankara: Hece Yayınları.
- Birkan, T. (2009). Sunuş, *Bireysellik ve kültür*, (Birkan, T. Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 11-27.
- Burns, A. (2000). Emotion and urban experience: implications for design, *Design Issues*, 16 (3), 67-79.
- Cerulo, M., Rafele, A. (2022). *Georg Simmel*. Cerulo, M., Scribano, a. (Ed.) *The emotions in the classics of sociology: A study in social theory*, (Ed.) (s. 81-95), New York: Routledge.
- Cizreli, B., Üstün, A. (2022). Georg Simmel'de duyguların teorik analizi, *Sosyoloji Divanı*, (19), 69-85.
- Dirlikyapan, J. Ö. (Ed.). (2011). *Georg Simmel: sosyolog, sanatçı, düşünür*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dirlikyapan, J. Ö. (2011). *Giriş: “Bilimsel bürokrasinin kibri” karşısında ışıltılı sezgi gücüyle Georg Simmel*. Dirlikyapan, J. Ö. (Ed.). *Georg Simmel: sosyolog, sanatçı, düşünür*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Esgin, A. (2016). *Aşına olunanın bilinmezliği: kentin ve kentsel gündelik hayatın sosyolojisi üzerine*, Sarı, Ö., Esgin, A. (Ed.). *Toplumsal analizler ekseninde- kent fragmanları*, Ankara: Pheonix Yayınları.
- Frisby, D. (2003). *Sunuş- Georg Simmel- modernitenin ilk sosyoloğu*, (Bora, T., Kalaycı, N. ve Gen, E. Çev.) *Modern kültürde çatışma*, (s. 9-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları Simmel, Kracauer ve Benjamin'in eserlerinde modernlik teorileri*. (Terzi, A. Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar*, (Esgin, A. Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gültekin, M. (2007). Georg Simmel'in düşüncesinde modern toplum ve tüketim kültürü, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (20), 229-245.
- Keskin, İ., Çelikel, Y. A. (2023). Georg Simmel'in sosyolojik perspektifinde toplumsal tip olarak 'yoksul', *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 443-466.
- Mestrovic, S. (1994). Modernitenin ilk sosyologları: Simmel ve Durkheim, Küçük M. (Der.). *Modernite versus postmodernite*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Öztürk, A. (2022). Mekân-duyu-duygu düzleminde hafıza mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi örnekleri, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Özyurt, C. (2007). Yirminci yüzyıl sosyolojisinde kentsel yaşam, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (18), 111-126.
- Pyyhtinen, O. (2016). *The real as relation: Simmel as a pioneer of relational sociology*. Kempe T. ve Pyyhtinen O. (Ed.) *The anthem companion to Georg Simmel*, (s.101-120). London and New York: Anthem Press.
- Seyyar, A., Aysoy, M. (2023). George Simmel'in şehir sosyolojisi bağlamında modern topluma yönelik düşünceleri. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12 (33), 264-288.
- Simmel, G. (2000). Metropol ve zihinsel yaşam, Aydoğan, A. (Ed.). *Şehir ve cemiyet*, İstanbul: İz Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*, (Birkan, T. Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2014). *Paranın felsefesi*. (Alagon Y. & Aydın Ö. D. Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Simmel, G. (2015). *Modern kültürde çatışma*, (Bora, T., Özmakas, U., Kalaycı N., Gen E. Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taştan, A., Aksoy, M. (2020). Georg Simmel'in sosyolojik ve psikolojik bakış açılarından din ve dindarlık anlayışı, *Bilimname*, (41), 39-65.
- Weinstein, D., Weinstein, M. A. (2011). *Çatışmanın boyutları: Georg Simmel ve modern yaşam*, (Dirlikyapan, J. Ö. Çev. ve Ed.). *Georg Simmel: sosyolog, sanatçı, düşünür*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wirth, L. (1925). *A bibliography of the urban community*, Park, R., Burgess, e. W. (Ed.). *The city* (s.161- 230). Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/9780226636641-012>
- Yücedağ, İ. (2023). *Durkheim ve Weber'de duygu sosyolojisi*, İstanbul: Çizgi Kitabevi.